

**SEZNAMOVÁNÍ MLADISTVÝCH
VE VÝKONECH TRESTU
S NÁVYKOVÝMI LÁTKAMI**

I. SOKOL, R. GRUMLÍK

Psychiatrická léčebna v Opavě, přednosta MUDr. I. Sokol, CSc.

V posledním desetiletí jsme svědky stále rostoucího zájmu obyvatelstva o psychoaktivní látky. Jestliže před léty to byl především nikotin a alkohol, pak v současnosti – zřejmě pod vlivem širší informovanosti o účincích některých léků a také vlivem jejich dostupnosti – stávají se některé z nich drogami „všedního dne“, sloužícími většinou k jiným účelům, než je jejich původní indikace a stávají se možným nebezpečím pro osoby s toxikomaničnými tendencemi.

Mimo látky lékového charakteru jsou to dnes i některé jiné chemické látky, které pro svou schopnost psychoaktivního působení, snadnou aplikovatelnost a dostupnost se stále více stávají nebezpečím pro široké vrstvy obyvatelstva.

Z hlediska možnosti návyku je největšímu nebezpečí vystavena právě nejmladší část populace – děti a mladiství ve věku 15 až 25 let. Zde hrají svou roli mimo psychosociální nezralosti také některé důležité faktory sociologické jako neracionální vyplňování volného času, tendence ke sdružování, neschopnost programování a jiné vlivy.

I. SOKOL, R. GRUMLÍK / SEZNAMOVÁNÍ MLADISTVÝCH VE VÝKONECH TRESTU S NÁVYKOVÝMI LÁTKAMI

V západních zemích dosáhlo požívání drog – zvláště mladistvými osobami – v posledních 5 letech nebývalého rozšíření. Soudí se, že pouze v NSR 30 až 40 % mladých osob mezi 15 až 25 lety má zkušenost s požíváním drog, respektive se pokusili intoxikovat psychoaktivními látkami. Je také známo, že asi 10 % z těch, kdož okusili intoxikaci, pokračují v dalších intoxikacích a z toho necelá polovina se stává závislými na droze. Zdá se tedy, že možnost návyku a toxikomanických vazeb je zhruba stejná, jak ji známe ze vzniku alkoholismu (E. Funke, H. Klemm, 1972).

Vzrůst zneužívání drog v NSR je nejlépe ilustrován na údajích o počtu mladistvých narkomanů, kterými se zabývali sociální pracovníci v Hamburku: v roce 1967 to bylo 60 osob, v roce 1968 160 osob, v roce 1969 260 osob a v roce 1970 1104 osoby (E. Günther, 1972). Podobně tamtéž na základě anonymního dotazníku zjistil Jasinsky na školách všech typů v Hamburku, že 13,3 % všech chlapců a děvčat mezi 13 a 21 lety pravidelně užívá drogy, 9,6 % má ojedinělé zkušenosti s drogami, 20,3 % sdělilo, že mají zájem na zkušenosti s drogami, okolo 4 % zkusilo meskalin, LSD apod., 550 ze 110 000 žáků si injekčně aplikovalo opiáty, 450 si tímtéž způsobem aplikovalo amfetaminy. Město Hamburk mělo v té době 1 800 000 obyvatel.

Podobně krajně nepříznivé reference o vzrůstu drogové závislosti přicházejí z V. Británie, kde počty závislých na amfetaminech vzrostly za posledních pět let čtyřnásobně, na cannabis více než desetinásobně, na LSD pětinašobně. Počet opiátových narkomanů za posledních deset let vzrostl více než pětinašobně, z toho 25 % je mladších než 20 let (M. Paterson 1972).

V ČSSR podle dosavadních šetření je situace zatím nesrovnatelně příznivější. Nestojíme před problémem jak řešit drogovou závislost jako masový jev. Zatím jsou v našich zemích určitým problémem pouze medikamenty s toxikomanickou potencí, psychostimulační látky, sedativa, analgetika, tedy léky přicházející z legální distribuce, které jsou pouze neindikovaně užívány nebo zneužívány. Mezi mládeží není nadměrné užívání drog významněji rozšířeno. V tomto smyslu zpracoval také v roce 1970 expert WHO H. Bewley svou zprávu o situaci s užíváním drog v ČSSR, Jugoslávii a Francii. Způsob užívání drog v našich zemích nazývá tehdy „drug use for recreational purposes“, varuje však na příkladu skandinávských zemí a Anglie, kde podobná situace byla před deseti lety, před možným dalším negativním vývojem (H. Bewley, 1970).

Ostatně vývoj v posledních dvou letech – jak se zdá – dává mu za pravdu. I když zatím nejsou zpracovány nebo statisticky vyhodnoceny skutečné údaje o počtech osob závislých na drogách, přesto stále častěji se objevují zprávy o jedincích nebo i skupinách osob užívajících návykové látky, a to zpravidla v těch případech, kdy tento abus je kombinován nebo následován trestnou činností. Pozoruhodným jevem je u nás v současné době zneužívání těkavých látek s narkotickým účinkem (toluen, trichlorethylen),

I. SOKOL, R. GRUMLÍK / SEZNAMOVÁNÍ MLADISTVÝCH VE VÝKONECH TRESTU S NÁVYKOVÝMI LÁTKAMI

o jejichž rozšíření máme dnes reference i ze západního a severního území Čech.

Ty skutečnosti nás vedly k tomu, že jsme se pokusili, i když na specifickém vzorku populace, provést šetření, které by nás blíže informovalo o skutečném stavu. Přitom jsme si vědomi všech úskalí, kterým je vystavena dotazníková metoda, i když je anonymní a že její výsledky je možné brát jen s určitou rezervou jako pravdě blízké.

Metodika práce

Se souhlasem vedení útvaru nápravné výchovy pro mladistvé v Opavě jsme provedli anonymní šetření dotazníkem, který byl pro tyto účely záměrně upraven tak, aby byl srozumitelný dotazovanému odsouzenému a přitom do jisté míry eliminoval nevěrohodné výpovědi. Dotazník byl použit poprvé na poměrně malém počtu a nebyl validisován, takže výsledky nelze považovat zatím za směrodatné. Pro naši praxi se však ukázalo, že po menších úpravách je použitelný pro danou populaci. Šlo v podstatě o odpovědi na jedenáct otázek vzájemně na sebe navazujících, a to v některých případech volbou „ano“ – „ne“, v jiných pak nabídnutím tří možných alternativních odpovědí, z nichž jednu měl podle svého mínění dotazovaný zatrhnout jako správnou. V druhé části dotazníku měl pak dotazovaný zodpovědět vlastními slovy pět otázek, které by ověřily jeho skutečnou informovanost.

Výsledky

Dotazníky byly předloženy 69 mladistvým odsouzeným ve věku od 16 do 19 let, kteří si odpykávají v této době trest odnětí svobody v nápravném zařízení pro mladistvé v Opavě. Jde pouze o část celkového počtu, v podstatě o tři čtyři dvou oddílů. Z navrácených vyplněných 69 dotazníků bylo možno zpracovat 64, zbývající nebyly použitelné pro nehodnotitelnost odpovědí. Žargonem položený dotaz na znalost psychoaktivních léků odpovědělo správně 40 dotazovaných (62,4 %). Podobně žargonový pojem „mago-rák“, což je odvar čaje, tabáku a psychostimulační látky znalo a správně odpovědělo 39 dotazovaných, což je 60,8 % sledovaného souboru.

Psychostimulační účinek Yastyly, nejrozšířenějšího psychostimulačního prostředku v našich nápravných zařízeních, zná 41 dotazovaných (63,96 %), z toho 20 má s jeho účinkem vlastní zkušenost (31,2 %). Přitom zhruba rovným dílem znají a přežili na sobě příznaky lehké a těžné intoxikace. Zbývajících necelých 70 % popírá osobní zkušenost s intoxikací Yastyly. Z dvaceti dotazovaných, kteří měli s Yastylem osobní zkušenost, více než polovina (11 osob) přiznává, že měli při intoxikaci nepříjemné pocity, protože předávkovali.

I. SOKOL, R. GRUMLÍK / SEZNAMOVÁNÍ MLADISTVÝCH VE VÝKONECH TRESTU S NÁVYKOVÝMI LÁTKAMI

Požívání alkoholických nápojů přiznává 55 dotazovaných, tj. 85,8 %, první značnou opilost ve věku do 15 let uvádí 62 %, v 16 letech více než 18 %, v 17 letech 15 % dotazovaných. Součet procent opilosti přesahuje procento těch, kteří udávali požívání alkoholických nápojů, a je vysvětlitelné tím, že někteří dotazovaní omezili dotaz pouze na současnou situaci, kdy jsou ve výkonu trestu, nebo že zodpověděli některý z obou dotazů nepravdivě. Konflikt s veřejností pro opilost nebo v opilosti přiznává dvacet dotazovaných, tj. 31 % ze sledovaného souboru. V tomto směru je situace krajně nepříznivá, budeme-li považovat alkohol za návykovou látku. Je paradoxní, že u těchto mladistvých je pouze v nepatrném procentu nařízena ochranná protialkoholní léčba.

Poslední dotazy byly zaměřeny na inhalační návykové látky a na zkušenost mladistvých s nimi. Žargonový pojem „čichání“ zodpovědělo správně 16 dotazovaných, tj. přibližně 25 %. Z toho deset osob mělo s „čicháním“ vlastní zkušenost (15,6 %). Zdá se, že mezi touto specifickou skupinou naší mladé populace jsou inhalační narkotika rozšířena podstatně více, než se dalo předpokládat.

Diskuse

Je problematické, jaké stanovisko lze zaujmout k výsledkům, kterých jsme dosáhli ve svém šetření. K možným nedostatkům metodického charakteru jsme přihlíželi a jsme si také vědomi všech nedostatků ankety. Nedovolujeme si generalisovat své nálezy na ostatní populaci, neměli jsme také možnost srovnání s výsledky u shodné populace, jaká byla v našem vzorku.

Je možno zaujmout pesimistické stanovisko a konstatovat vysokou pro-mořenost naší delikventní mládeže a její značné zkušenosti s drogami i návyk na ně. Toto tvrzení se zdá být nesporné u návyku na alkohol, kde předčasná zkušenost s požíváním alkoholických nápojů včetně prvních ebriet ve věku od 14 do 17 let je varovným signálem, s velkou pravděpodobností dá se předpokládat, že značné procento těchto osob se již stalo nebo stane závislými na alkoholu. Přitom víme, že řada z těchto mladistvých potencionálních alkoholiků nezůstane pravděpodobně při jedné droze.

Je možné také s obavami sledovat vysoký výskyt osob majících již v mladistvém věku zkušenost s Yastylem, nejobvyklejším reprezentantem našich návykových léků, které v našem souboru představují zhruba třetinu, přičemž další třetina je o účincích informována. Je reálné nebezpečí, že jej při některé nejbližší příležitosti vyzkoušejí. Totéž procento zná zřejmě i jiné léky, které mají psychoaktivní účinek, i když je doposud nevyzkoušeli.

Co do výskytu na posledním místě stojí inhalační narkotika. Je však třeba připustit, že ještě před pěti lety jsme jejich výskyt prakticky nezaznamenali.

I. SOKOL, R. GRUMLÍK / SEZNAMOVÁNÍ MLADISTVÝCH VE VÝKONECH TRESTU S NÁVYKOVÝMI LÁTKAMI

návali, zatímco dnes v naší zkoumané populaci má s nimi zkušenost více než 15 % osob.

Konečně je možno při pesimistických aspektech přijmout i varovnou prognosu z nedávného vývoje v některých západních zemích, kde přes nej-různější výchovná i represivní opatření vzrostl v posledních letech návyk na různé drogy u mladé generace téměř geometrickou řadou.

Na druhé straně optimista může naše výsledky považovat za artefakt, zcela netypický pro normální mladou populaci, které zatím nehrozí žádná nebezpečí, jak se zdá aspoň podle dosavadního vývoje v českých zemích. Je možno usuzovat, že tyto jevy jsou charakteristické pro delikventní mládež a jsou součástí jejich sociální nepřizpůsobivosti. Může také konstatovat, že při našem způsobu distribuce léků není žádné reálné nebezpečí vzniku lékových návyků a že jsme prakticky mimo dosah a mimo zájmovou oblast „velkých drog“, zvláště pak jejich distributorů. Pravda je zřejmě někde uprostřed.

Ne všechny potencionálně návykové léky jsou vázány preskripcí a jejich spotřeba stále roste. Ne každá preskripce je také indikovaná. O tom, že zákonná opatření omezují možnost návyku jsou málo respektována, přesvědčuje nás i vysoký výskyt mladistvých, kteří jsou velmi dobře seznámeni s účinky alkoholu. Na druhé straně výjimkou je postih osob, které mladistvým v rozporu se zákonem poskytují alkohol. V neposlední řadě poměrně vysoký výskyt návyku na inhalační narkotika je důkazem vynalézavosti našich mladistvých narkomanů a jejich organizační schopnosti, pokud jde o obstarávání a distribuci této návykové látky. Nehledě na to, že mnohé z těchto prostředků běžně dostanou v drogerii.

Závěry

Předložili jsme své výsledky jako diskutantní a informující materiál. Uvedli jsme i své výhrady k metodice a k výsledkům samým.

Jsme toho názoru, že existuje riziko vzniku toxikomanie u mladistvých i v našich podmínkách. Toto je největší u návyku na alkohol, u lékových návyků, zvláště u léků amfetaminového charakteru a konečně u některých těkavých chemických látek s narkotickým účinkem.

Domníváme se, že výchovná, osvětová i represivní omezující opatření jsou nezbytná, aby se zabránilo dalšímu negativnímu vývoji drogových závislostí, neboť popisované způsoby drogových závislostí jsou československým specifíkem. Patrně nikdy svůj charakter nezmění při vazbě na dané sociální vztahy.

Do redakce přišlo 14. 5. 1973

Adresa autora: MUDr. I. Sokol, CSc., PL. Opava